

BARQAROR RIVOJLANISHDA QISHLOQ JAMOALARINING ISHTIROKI: EKOLOGIK YONDASHUVLAR

Dadaboyeva Madina Valijon qizi

Mirzo Ulug'bek nomidagi O'zbekiston Miliy Universiteti magistranti

@madinaqushmatova2002gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19881587>

ARTICLE INFO

Qabul qilindi: 25-aprel 2026 yil
Ma'qullandi: 27-aprel 2026 yil
Nashr qilindi: 29-aprel 2026 yil

KEY WORDS

barqaror rivojlanish, qishloq jamoalari, ekologik yondashuvlar, tabiiy resurslar, jamoaviy ishtirok.

ABSTRACT

Ushbu maqolada barqaror rivojlanish jarayonida qishloq jamoalarining ishtiroki va ekologik yondashuvlarning o'rnini tahlil qilinadi. Tadqiqotda qishloq hududlarida ekologik muvozanatni saqlash, tabiiy resurslardan oqilona foydalanish hamda mahalliy aholining ekologik tashabbuslarda faol ishtirok etish mexanizmlari yoritib beriladi. Shuningdek, qishloq jamoalarining ekologik madaniyatini oshirish, ijtimoiy hamkorlikni rivojlantirish va barqaror rivojlanish maqsadlariga erishishda jamoaviy boshqaruvning ahamiyati ilmiy jihatdan asoslab beriladi. Maqolada ekologik yondashuvlar orqali qishloq hududlarida ijtimoiy-iqtisodiy barqarorlikni ta'minlash imkoniyatlari ko'rsatib o'tiladi hamda amaliy tavsiyalar ishlab chiqiladi.

Bugungi globallashuv va iqlim o'zgarishlari sharoitida barqaror rivojlanishni ta'minlash masalasi jahon hamjamiyati oldida turgan eng muhim vazifalardan biri hisoblanadi. Ayniqsa, qishloq hududlarida ekologik muammolarning chuqurlashuvi, tabiiy resurslardan noo'rin foydalanish va aholi ekologik madaniyatining yetarli darajada shakllanmaganligi barqaror rivojlanish jarayoniga jiddiy to'sqinlik qilmoqda. Shu bois, qishloq jamoalarining ekologik tashabbuslardagi ishtirokini kuchaytirish, ularni qarorlar qabul qilish jarayoniga jalb etish barqaror rivojlanishning muhim omili sifatida namoyon bo'lmoqda¹. Barqaror rivojlanish konsepsiyasi ekologik, ijtimoiy va iqtisodiy manfaatlar muvozanatini ta'minlashga qaratilgan bo'lib, ushbu jarayonda mahalliy jamoalarning faol ishtiroki alohida ahamiyat kasb etadi. Xususan, qishloq jamoalari tabiiy resurslarga bevosita bog'liq bo'lganligi sababli ekologik muammolarni aniqlash va ularni hal etishda eng muhim subyektlardan biri hisoblanadi. O'zbekiston Respublikasida ham barqaror rivojlanish maqsadlariga erishish doirasida qishloq hududlarini ekologik jihatdan rivojlantirish, jamoatchilik ishtirokini kengaytirish va atrof-

¹BMT Taraqqiyot dasturi (UNDP). Barqaror rivojlanish maqsadlari: O'zbekistonda amalga oshirish bo'yicha sharh. — Toshkent, 2019. — 12–14-betlar.

muhitni muhofaza qilishga qaratilgan normativ-huquqiy asoslar takomillashtirilmoqda². Mazkur holat qishloq jamoalarining ekologik yondashuvlar asosidagi ishtirokini ilmiy jihatdan tadqiq etish zaruratini yuzaga keltirmoqda.

Tadqiqotning nazariy-metodologik asoslari. Mazkur tadqiqot barqaror rivojlanish konsepsiyasining ekologik tarkibiy qismlariga tayangan holda olib borildi. Barqaror rivojlanish tushunchasi dastlab iqtisodiy o'sish bilan atrof-muhitni muhofaza qilish o'rtasidagi muvozanatni ta'minlash zaruratidan kelib chiqqan bo'lsa-da, zamonaviy ilmiy yondashuvlarda ushbu konsepsiya ijtimoiy omillar, xususan, mahalliy jamoalarning faol ishtirokini ham o'z ichiga olgan kompleks tizim sifatida talqin etilmoqda. Qishloq jamoalari ushbu jarayonda tabiiy resurslardan bevosita foydalanuvchi va ularning saqlanishida manfaatdor subyekt sifatida muhim o'rin egallaydi³. Ekologik yondashuvlar nazariyasiga ko'ra, barqaror rivojlanishga erishish faqat davlat siyosati yoki texnologik choralar bilan cheklanib qolmasdan, balki aholi, ayniqsa qishloq jamoalarining ekologik mas'uliyatini oshirish orqali amalga oshiriladi. Mahalliy jamoalarning ekologik tashabbuslarda ishtiroki atrof-muhitni muhofaza qilishga qaratilgan qarorlarning samaradorligini oshiradi, tabiiy resurslardan oqilona foydalanish madaniyatini shakllantiradi hamda hududiy ekologik muammolarni hal etishda ijtimoiy hamkorlikni kuchaytiradi. Shu nuqtai nazardan, jamoaviy boshqaruv va ishtirokchilik yondashuvi ekologik barqarorlikning muhim metodologik asosi sifatida qaraladi. Tadqiqot metodologiyasi tizimli yondashuvga asoslangan bo'lib, unda nazariy tahlil, taqqoslash, umumlashtirish hamda normativ-huquqiy hujjatlarni o'rganish metodlaridan foydalanildi. O'zbekiston Respublikasida barqaror rivojlanish maqsadlari doirasida qabul qilingan hujjatlar va ekologik siyosat qishloq jamoalarining ekologik jarayonlardagi rolini kuchaytirishga qaratilgan bo'lib, bu holat mazkur mavzuni ilmiy jihatdan tadqiq etish uchun muhim metodologik zamin yaratadi⁴. Natijada, tadqiqotda qishloq jamoalarining ekologik yondashuvlar asosidagi ishtirokini barqaror rivojlanishning ajralmas tarkibiy qismi sifatida tahlil qilish imkoniyati vujudga keladi.

Amaliy-tahliliy bo'lim. Qishloq jamoalarining ekologik yondashuvlar asosidagi ishtiroki tahlili Qishloq hududlarida barqaror rivojlanishni ta'minlash jarayonida ekologik yondashuvlarning amaliy samaradorligi, avvalo, mahalliy jamoalarning ishtirok darajasi bilan chambarchas bog'liqdir. O'zbekiston sharoitida qishloq aholisi tabiiy resurslardan — yer, suv, o'rmon va yaylovlardan bevosita foydalanuvchi asosiy ijtimoiy qatlam bo'lib, ularning ekologik tashabbuslarga jalb etilishi atrof-muhitni muhofaza qilishda muhim ahamiyat kasb etadi. So'nggi yillarda qishloq hududlarida chiqindilarni boshqarish, suv resurslaridan tejamkor foydalanish hamda yashil hududlarni kengaytirishga qaratilgan jamoaviy tashabbuslar soni

2 O'zbekiston Respublikasi. Atrof-muhitni muhofaza qilish to'g'risidagi Qonun (yangi tahrir). — Toshkent, 2023. — 5–7-moddalar.

3 BMT Taraqqiyot dasturi (UNDP). Barqaror rivojlanish maqsadlari: O'zbekistonda amalga oshirish bo'yicha sharh. — Toshkent, 2019. — 18–21-betlar.

4 O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Statistika agentligi. Barqaror rivojlanish maqsadlari bo'yicha milliy ko'rsatkichlar to'plami. — Toshkent, 2022. — 9–12-betlar.

ortib bormoqda⁵. Amaliy tahlil shuni ko'rsatadiki, ekologik loyihalarda qishloq jamoalarining faol ishtiroki mavjud bo'lgan hududlarda atrof-muhit bilan bog'liq muammolarni aniqlash va ularni bartaraf etish jarayoni nisbatan samaraliroq kechmoqda. Xususan, mahalla institutlari va fuqarolar yig'inlari orqali amalga oshirilayotgan ekologik tadbirlar aholining ekologik ongini oshirish bilan birga, jamoaviy mas'uliyat hissini kuchaytirmoqda. Bu holat barqaror rivojlanishning ijtimoiy va ekologik tarkibiy qismlari o'rtasidagi uzviy bog'liqlikni yaqqol namoyon etadi. Shu bilan birga, qishloq hududlarida ekologik yondashuvlarni joriy etishda bir qator muammolar ham mavjud. Jumladan, moliyaviy resurslarning cheklanganligi, ekologik bilim va ko'nikmalarning yetishmasligi hamda mahalliy tashabbuslarning tizimli qo'llab-quvvatlanmasligi ushbu jarayonning samaradorligini pasaytirmoqda. O'zbekiston Respublikasi Ekologiya, atrof-muhitni muhofaza qilish va iqlim o'zgarishi vazirligi tomonidan e'lon qilingan tahliliy ma'lumotlarga ko'ra, qishloq hududlarida ekologik muammolarni hal etishda jamoatchilik ishtirokini kengaytirish barqaror rivojlanish maqsadlariga erishishning muhim sharti sifatida belgilangan⁶. Mazkur holat qishloq jamoalarini ekologik qarorlar qabul qilish jarayoniga faol jalb etish zaruratini yana bir bor tasdiqlaydi.

Muammolar va takliflar. Qishloq jamoalarining barqaror rivojlanishdagi ekologik ishtirokini ta'minlash jarayonida bir qator tizimli muammolar mavjud bo'lib, ular mazkur jarayon samaradorligini cheklab kelmoqda. Avvalo, qishloq hududlarida ekologik tashabbuslarning institutsional darajada yetarlicha qo'llab-quvvatlanmasligi, mahalliy jamoalarning qaror qabul qilish jarayonidagi ishtiroki ko'proq rasmiy xarakter kasb etishi bilan namoyon bo'lmoqda. Xorijiy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, jamoatchilik ishtiroki faqat maslahat darajasida qolib ketgan holatlarda ekologik loyihalarning uzoq muddatli barqarorligi ta'minlanmaydi⁷. Shuningdek, qishloq jamoalarida ekologik bilim va ko'nikmalarning yetarli emasligi muhim muammolardan biri hisoblanadi. Aholining atrof-muhitni muhofaza qilishga doir masalalarda axborot bilan ta'minlanishi sust bo'lgan sharoitda ekologik yondashuvlar tashabbus darajasidan yuqoriga ko'tarilmaydi. Tadqiqotlar shuni tasdiqlaydiki, ekologik savodxonlik darajasi past bo'lgan jamoalarda tabiiy resurslardan foydalanish qisqa muddatli manfaatlarga yo'naltiriladi va bu holat barqaror rivojlanish tamoyillariga zid keladi⁸. Yuqoridagi muammolardan kelib chiqib, qishloq jamoalarining ekologik yondashuvlar asosidagi ishtirokini kuchaytirish uchun bir qator takliflarni ilgari surish mumkin. Birinchidan, qishloq hududlarida ekologik boshqaruvni rivojlantirish maqsadida jamoatchilik ishtirokiga asoslangan mexanizmlarni institutsional darajada mustahkamlash zarur. Bu jarayonda mahalla va fuqarolar yig'inlarining ekologik qarorlar qabul qilishdagi vakolatlarini kengaytirish muhim

⁵O'zbekiston Respublikasi Mahalla va oilani qo'llab-quvvatlash vazirligi. Mahalla institutining hududiy rivojlanishdagi o'rni bo'yicha tahliliy hisobot. — Toshkent, 2021. — 22–25-betlar

⁶O'zbekiston Respublikasi Ekologiya, atrof-muhitni muhofaza qilish va iqlim o'zgarishi vazirligi. O'zbekistonda ekologik holat va jamoatchilik ishtiroki bo'yicha milliy ma'ruza. — Toshkent, 2022. — 14–17-betlar.

⁷Arnstein S.R. A Ladder of Citizen Participation // Journal of the American Institute of Planners. — 1969. — Vol. 35, No. 4. — pp. 216–224.

⁸Pretty J. Participatory Learning for Sustainable Agriculture // World Development. — 1995. — Vol. 23, No. 8. — pp. 1247–1263.

ahamiyat kasb etadi. Ikkinchidan, qishloq aholisining ekologik savodxonligini oshirishga qaratilgan ta'limiy dasturlar va treninglarni joriy etish barqaror rivojlanishning muhim sharti hisoblanadi. Uchinchidan, ekologik tashabbuslarni rag'batlantirish orqali qishloq jamoalarining tabiiy resurslarni muhofaza qilishga bo'lgan mas'uliyatini kuchaytirish barqaror ekologik muhitni shakllantirishga xizmat qiladi.

Xulosa. Mazkur tadqiqotda barqaror rivojlanish jarayonida qishloq jamoalarining ekologik yondashuvlar asosidagi ishtirokining ahamiyati ilmiy jihatdan tahlil qilindi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, qishloq jamoalari tabiiy resurslardan bevosita foydalanuvchi asosiy ijtimoiy subyekt sifatida ekologik barqarorlikni ta'minlashda muhim o'rin egallaydi. Ularning ekologik tashabbuslarda faol ishtiroki atrof-muhitni muhofaza qilish bilan bir qatorda, hududlarning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishiga ham ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Tahlillar asosida qishloq hududlarida ekologik yondashuvlarni joriy etishda mavjud institutsional, axborot va tashkiliy muammolar barqaror rivojlanish jarayonini sekinlashtirayotganligi aniqlandi. Shu bilan birga, mahalliy jamoalarning ekologik savodxonligini oshirish, ularning qaror qabul qilish jarayonidagi rolini kuchaytirish hamda jamoatchilik ishtirokiga asoslangan boshqaruv mexanizmlarini rivojlantirish ekologik barqarorlikni ta'minlashning muhim shartlari sifatida belgilandi. Umuman olganda, qishloq jamoalarining ekologik yondashuvlar asosidagi ishtirokini kuchaytirish barqaror rivojlanishga erishishda muhim strategik yo'nalish hisoblanadi. Tadqiqot natijalari qishloq hududlarida ekologik siyosatni takomillashtirish, jamoatchilik ishtirokini kengaytirish va barqaror rivojlanish maqsadlarini amalga oshirishda ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. BMT Taraqqiyot dasturi (UNDP). Barqaror rivojlanish maqsadlari: O'zbekistonda amalga oshirish bo'yicha sharh. — Toshkent, 2019.
2. O'zbekiston Respublikasi. Atrof-muhitni muhofaza qilish to'g'risidagi Qonun (yangi tahrir). — Toshkent, 2023.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Statistika agentligi. Barqaror rivojlanish maqsadlari bo'yicha milliy ko'rsatkichlar to'plami. — Toshkent, 2022.
4. O'zbekiston Respublikasi Mahalla va oilani qo'llab-quvvatlash vazirligi. Mahalla institutining hududiy rivojlanishdagi o'rni bo'yicha tahliliy hisobot. — Toshkent, 2021.
5. O'zbekiston Respublikasi Ekologiya, atrof-muhitni muhofaza qilish va iqlim o'zgarishi vazirligi. O'zbekistonda ekologik holat va jamoatchilik ishtiroki bo'yicha milliy ma'ruza. — Toshkent, 2022.
6. Arnstein S.R. A Ladder of Citizen Participation // Journal of the American Institute of Planners. — 1969. — Vol. 35, No. 4. — pp. 216–224.
7. Pretty J. Participatory Learning for Sustainable Agriculture // World Development. — 1995. — Vol. 23, No. 8. — pp. 1247–1263. Foydalanilgan internet manbalari.
8. BMT Taraqqiyot dasturi (UNDP) O'zbekistondagi rasmiy sayti Barqaror rivojlanish maqsadlari, jamoatchilik ishtiroki va ekologik siyosatga oid materiallar. <https://www.undp.org/uzbekistan> (murojaat sanasi: 2026-yil yanvar)
9. O'zbekiston Respublikasi Ekologiya, atrof-muhitni muhofaza qilish va iqlim o'zgarishi vazirligi rasmiy sayti Qishloq hududlarida ekologik holat, jamoatchilik ishtiroki va milliy ma'ruzalar. <https://eco.gov.uz> (murojaat sanasi: 2026-yil yanvar)